

**ODRAZ JAZYKA A SVETA DETSKÉHO ČITATEĽA
V JAZYKU A SVETE DETSKÉHO ČASOPISU.
MATIČNÉ SLNIEČKO (1927 – 1950)**

Lubica Horváthová

Ústav filologických štúdií, PdF UK v Bratislave

HORVÁTHOVÁ, Lubica: The Reflection of the Language and World of a Child Reader in the Language and World of a Children's Magazine. *Slniečko* by Matica Slovenská (1927 – 1950). In *Philologia*, vol. XXX n°1 (2020): 15–32.

Abstrakt: V príspevku sa zameriavame na spôsob, akým sa jazyk detského čitateľa a svet, v ktorom žije, odráža v jazyku a svete detského časopisu *Slniečko* v rokoch 1927 až 1950, ako aj na vplyv časopisu na formovanie hodnotového systému detských čitateľov. Sústredíme sa pritom na niekoľko oblastí, ktoré považujeme za zaujímavé aj z hľadiska využívania jazykových prostriedkov, všímajúc si najmä tie javy, ktoré v porovnaní s neskoršími obdobiami vydávania časopisu vnímame (aspoň do istej miery) ako špecifické práve pre tvorbu uverejňovanú v tzv. matičnom *Slniečku*.

Kľúčové slová: detský časopis *Slniečko*, detský čitateľ, jazyk dieťaťa, svet dieťaťa, hodnotový systém dieťaťa

Abstract: The article focuses on the reflection of the language and world of a child reader in the language and world of the children's magazine *Slniečko* from 1927 to 1950 and on the influence of the magazine on developing children's value system. Attention is paid to several areas considered interesting from a linguistic point of view, mainly to phenomena specific (at least for some extent) to texts published in *Slniečko* from 1927 to 1950 when compared with its later editions.

Keywords: children's magazine *Slniečko*, child reader, child's language, child's world, child's value system

Časopis *Slniečko* už od svojich počiatkov intenzívne a cieľavedome formoval popri estetickom cítení detí aj ich mravné vedomie, neúnavne im prezen-

tujúc a zdôrazňujúc kresťanské a humanistické ideály a vzory, hodnotu vlasti, národa a jeho jazyka, slobody, rodiny, zdravia, práce či vzdelanosti. Skladba časopisu, ktorá bola bezpochyby výsledkom starostlivého redaktorského výberu tematicky, žánrovo i druhovo rozmanitých textov, podporených hodnotnými, podnetnými ilustráciami, umožňovala deťom osvojovať si aj kultúru, hodnoty, zvyky a normy spoločnosti, v ktorej žili, vďaka čomu Slniečko plnilo významnú úlohu pri enkulturácii mnohých generácií detí.

FORMOVANIE HODNOTOVÉHO SYSTÉMU DETÍ

Práve v procese enkulturácie si deti a mládež osvojujú hodnoty a vytvára sa ich hodnotová orientácia, hodnotový systém. Keďže pod hodnotou rozumieme subjektívne ocenenie alebo mieru dôležitosti, ktorú človek prisudzuje určitým veciam, javom, symbolom či ľuďom (Průcha – Walterová – Mareš 2003), tým, že Slniečko zvyšovalo senzibilitu detí pri vnímaní týchto javov a učilo deti vážiť si ich a uvedomovať si ich dôležitosť, formovalo aj hodnotový systém svojich čitateľov. Napríklad **lásku k vlasti, národu i jazyku** redakcia matičného Slniečka prehlbovala zámerným výberom textov zdôrazňujúcich ich dôležitosť a význam, ako aj podnecovaním čitateľov do zbierania slovenských prísloví a porekadiel či zaznamenávania miestnych povestí, čím napomáhala aj „zakoreňovaniu detí v národnej identite“ (Sliacky 2017, 23). Už od 1. ročníka boli v Slniečku publikované texty s vlasteneckým motívom (najmä básnické) – napr. báseň L. Podjavorinskej *Lúči sa škovránok* (roč. 1, 1927/28, s. 29), v ktorej autorka pomenúva Slovensko *drahá slovenská zem, lúbezný slovenský svet, skalnatá slovenská hruda, Slovensko milené, spevavý raj, Slovensko predrahé*, báseň S. Chalupku *Slovenská žiadosť* (roč. 1, 1927/28, s. 44), v ktorej sa autor opisuje ako Slováč *spevný, jedľoprostý, skalopevný, pravý* –, no najmä v období druhej svetovej vojny sa ich množstvo, pochopiteľne, ešte zvyšuje. Napríklad v 13. ročníku nachádzame báseň M. Rázusovej-Martákovovej *Povedzže mi, dieťa!* (1939/40, č. 7, s. 123), vyzývajúcu k láske k vlasti i reči (*Ó, tak ďakuj, dieťa moje, / ďakuj Bohu za oboje, / Lúb si vlast' aj reč si lúb!*), alebo v 15. ročníku jej *Slovenskú uspávanku* (1941/42, č. 6, s. 115), v ktorej autorka nabáda dieťa vždy bojovať proti nepravosti (*V živote ty nesmieš rátať / na pokoj, / mnoho krívd' ťa bude mátať, / príde boj! // No vyrasť mi rovný skale, / lož a krívd'u b'ij aj stále / a na strane cti a pravdy / pevne stoj... / Zbieraj silu, Slováč mladý, / hojda-hoj.*), ako aj báseň F. Hadriho-Drevenického *Sľub mladého Slováka* (roč. 15, 1941/42, č. 7, s. 123), v ktorej mladý Slováč sľubuje, že bude pripravený bojovať za svoju vlasť (*Pod prápor si stanem smele, / hrdo vypnem vernú hrud', / so mnou pôjde srdce celé / šťastie rodu navždy skuť.*), či

báseň Z. Dônčovej *Ja som Slováč* (roč. 16, 1942/43, č. 3, s. 51), v ktorej autorka opisuje Slováka ako smelého, tvrdého, pravdovravného, chrániaceho pravdu, trestajúceho krivdy a ľúbiaceho Slovensko (*Otec môj a moja matka / učila, čo svojej sladká. / Ľúbiť hory / do pokory – / stráne, polia, biele chatky, / prikazoval pohľad matky.*).

Hodnota vlasti, slobody, mieru, rodiny, práce či vzdelanosti bola v Slniečku vysoko vyzdvihovaná nielen v umeleckej literatúre, ale aj v literatúre faktu a v nej najmä v textoch, v ktorých dominoval „tradičný informatívno-adoratívny biografizmus“ či „národno-apologický tón“ (Faithová 2017, 115). Popri poznávacej a výchovnej funkcii, realizovanej najmä prostredníctvom predstavovania rôznych **osobností ako vzorov hodných nasledovania**, plnili tieto zväčša umelecko-náučné texty aj estetickú funkciu, efektívne (a s príznačným pátosom) využívajúc na zdôraznenie vyzdvihovaných hodnôt aj protikladnosť, resp. kontrastnosť významov použitých lexikálnych prostriedkov, ako aj ich rozdielnu konotáciu (napr. *pustošiť – budovať, dúfať – zúfať*), ako to dokazuje napr. úryvok z textu V. Farkasa o L. Pasteurovi, v ktorom sa na vyjadrenie najvyššej miery, intenzity či rozsahu využívajú opozitá *včasný – pozdný, ráno – večer* a ich vzájomná kombinácia (*včasné ráno – pozdný večer*), ako aj adjektíva ako *pravý (pravý učenec)* či *blažený (blažený kruh rodinný)*: *Pasteur bol príkladom pravého učenca. V tichosti pracoval od včasného rána do pozdného večera a čo prázdneho času mu zbudlo, venoval blaženému kruhu rodinnému. Jeho charakter sa ľahko pozná z tých slov, ktoré povedal 27. decembra 1892, keď v kruhu učencov bol pozdravovaný z príležitosti 70-tych narodenín: „... pevne dúfam v to, že veda a pokoj zvíťazia nad nevzdelanosťou a vojnou a že národom v tom sa treba dorozumieť, aby nepustošili, ale budovaly, lebo tých je budúcnosť, ktorí vykonali najviac v prospech trpiacich. Mladíci! Dúfajte v práci a nezúfajte vtedy, keď na vašu vlasť dôjdu smutné časy. Vždy sa pýtajte sami seba: „Čo som vykonal pre vlasť?“ A keď sa priblížila posledná hodina, aby ste spokojne vzdychli: „Urobil som to, čoho som bol schopný!“* (roč. 2, 1928/29, s. 95).

Ďalšou hodnotou zdôrazňovanou v matičnom Slniečku bolo **zdravie**. V rokoch 1927 – 1938 Slniečko vydávala Matica slovenská spolu s Československým Červeným krížom v Martine, čo sa, prirodzene, prejavilo aj na skladbe časopisu (ako aj v jeho prílohe *Naša práca*). Pravidelne doň boli zaradované príspevky lekárov venujúce sa téme zdravia: prevencii chorôb, cvičeniu, potrebe zdravo športovať, kúpať sa, opaľovať sa i otužovať sa, zlozvykom ohrozujúcim zdravie (fajčenie, alkoholizmus, konzumácia mastných jedál), pričom ochrana zdravia v nich bola prezentovaná ako **povinnosť** jednotlivca nielen voči sebe, ale i voči národu, štátu. Táto povinnosť je v textoch vyjadrená jednak využitím samotnej lexémy *povinnosť*, často rozvitej adjektívom intenzifikujúcim jej význam (napr. *naliehavá*, t. j. dôrazne žiadajúca), jednak využitím

modálneho slovesa *musieť*: *Naliehavou povinnosťou k sebe a k celej ľudskej spoločnosti je udržať si zdravie, alebo ztratené ho znova nadobudnúť. (...) Máte povinnosti k sebe, národu, štátu a ľudstvu. Zdravie a život nie je iba vašim majetkom, nad ktorým si sami môžete rozhodovať, ale prislúcha menovaným celkom a tým ste zodpovední, preto musíte rozumne sa starať o svoju udatnosť telesnú i duševnú. Z veku detského prinášate si zásoby síl do ďalšieho života.* (roč. 2, 1928/29, s. 15).

Za povinnosť sa nepovažovala len starostlivosť o vlastné zdravie, ale napríklad aj starostlivosť o voľne žijúce zvieratá: *Udržať si našich milých spevákov v našich záhradách, sadoch i lesoch je našou povinnosťou.* (roč. 1, 1927/28, s. 111). Samozrejmosťou tiež bolo **vyzdvihovanie kladných charakterových vlastností** ľudí i antropomorfovaných zvierat či rastlín alebo, naopak, **odsudzovanie ich negatívnych vlastností**. Výber umeleckých textov v matičnom Slniečku tak odzrkadľoval stav vtedajšej prozaickej a veršovanej tvorby pre deti a mládež, v ktorej napriek presadzovaniu sa novej, umeleckej koncepcie aj naďalej pretrvávalo aj tradičné, didakticko-utilitárne chápanie detskej literatúry a jej funkcií (Sliacky 1990), pričom „výrazný didaktizujúci rozmer [mali] predovšetkým autorské rozprávky, ktoré tematizovali antropomorfovaný predmetový svet“ (Ondráš 2017, 86), a výrazné zastúpenie mala v Slniečku aj „vychovájúca“ poézia“ (Klimovič 2017, 42).

So zreteľom na **didaktizmus** (resp. didaktickú apelatívnosť), ktorý sa uplatňuje tak v umeleckých, ako aj vo vecných textoch uverejňovaných v matičnom Slniečku, sústredíme sa na najexponovanejšie miesta textu: na názov, ktorý „je nositeľom závažných obsahových častí celého textu“ (Mistrík 1989, 318), a na záverečnú vetu textu, v ktorej býva často zhrnuté a explicitne vyjadrené mravné poučenie alebo výzva v podobe príkazu či zákazu. Morálne hodnoty a kladné vlastnosti vyzdvihované v texte alebo, naopak, pranierované záporné vlastnosti bývajú často priamo pomenované v názve textu. Názvy majú preto často podobu substantíva v tvare nominatívu, ktoré pomenúva zvyčajne osobu, zviera či rastlinu alebo ich spredmetnenú vlastnosť a je rozvité akostným adjektívom alebo trpným prídastím: *Čestný človek* (roč. 12, 1938/39, č. 1, s. 6), *Múdry sudca* (roč. 16, 1942/43, č. 3, s. 43), *Nespokojná muška* (tamže, s. 48), *Pyšná breza* (roč. 19, 1946/47, č. 9, s. 142), *Dobrá gazdinka* (roč. 21, 1948/49, č. 7, s. 109), *Potrestaný lakomec* (roč. 11, 1937/38, s. 128), *Potrestaná nesvedomitosť* (roč. 15, 1941/42, č. 5, s. 98), *Potrestaná líškovosť* (roč. 15, 1941/42, č. 8, s. 147), *Potrestaný nevďak* (roč. 21, 1948/49, č. 10, s. 149), *Potrestaná márnomyseľnosť* (roč. 22, 1949/50, č. 3, s. 37). Názvy ako *Potrestaná pýcha* (roč. 10, 1936/37, č. 3, s. 46) či *Odplata za hriech* (roč. 16, 1942/43, č. 4, s. 73) pritom popri téme textu naznačujú zároveň aj dôsledok istého správania a aj napriek absencii slovesa tieto jednočlenné vety sprostredkujú rovnaký význam ako

dvojčlenné vety, na ktoré ich možno preformulovať (napr. *Pýcha bola potrestaná., Za hriech prišla odplata.*).

Popri umeleckých textoch nachádzame v Slniečku aj vecne formulované texty bez zjavnej umeleckej hodnoty, prezentované (no nie štylizované) v podobe detských výpovedí ponúkajúcich čitateľom explicitné, priame návody, rady, ako sa majú správať v reálnych životných situáciách. Prostredníctvom nich je detský čitateľ priamo nabádaný k slušnosti, ohľaduplnosti i empatii (napr. *Paľkova rada* a *Elenkina rada* v prvých piatich číslach 17. ročníka): *Teším sa, keď môžem niekomu urobiť radosť darčekom. A keď ja niečo dostanem, prijmem to milo a pekne, aby darca nebol sklamaný, že sa mi jeho darček nepáči. Nesmiem ho za jeho dobrú vôľu uraziť tým, že by som prejavil svoj nezáujem o jeho dar. Oprobuj to, priateľko, radí ti to malý Paľko.* (1943/44, č. 4, s. 61) – *Keď chcem sama počúvať rádio, pomyslím vždy včas na to, že sú doma aj iní. Stlmím hlas rádia, aby to nikoho nevyrušovalo. Prijmite to, priateľky, ako radu od Elenky.* (1943/44, č. 5, s. 77).

Nadpisom býva aj nerozvité substantívum v tvare nominatívu; ide buď o deverbatívne, alebo deadjektívne konkrétne substantívum pomenúvajúce vykonávateľa praniehovej činnosti alebo nositeľa praniehovej vlastnosti, napr. *Fajčiar* (roč. 17, 1943/44, č. 6, s. 82), *Lenivec* (roč. 15, 1941/42, č. 5, s. 86), *Skupáň* (roč. 18, 1945/46, č. 1, s. 7; roč. 19, 1946/47, č. 10, s. 147), *Horenos* (roč. 22, 1949/50, č. 2, s. 22), alebo ide o abstraktné substantívum pomenúvajúce spredmetnenú kladnú alebo zápornú charakterovú vlastnosť, napr. *Statočnosť* (roč. 10, 1936/37, č. 3, s. 47), *Skromnosť* (roč. 12, 1938/39, č. 5, s. 90), *Vytrvanlivosť* (roč. 16, 1942/43, č. 1, s. 7), *Dobrota* (roč. 19, 1946/47, č. 10, s. 158), *Vytrvalosť* (roč. 21, 1948/49, č. 10, s. 160), *Pravdovravnosť – súcit* (roč. 16, 1942/43, č. 2, s. 32), *Závisť* (roč. 16, 1942/43, č. 4, s. 72), *Lakomstvo* (roč. 12, 1938/39, č. 1, s. 9). V porovnaní s prevažujúcimi názvami tvorenými substantívom v nominatíve pôsobia ojedinelé názvy so substantívom v inom páde dynamickejšie, napr. *Viac rozumom ako silou* (roč. 17, 1943/44, č. 4, s. 53), pričom ich dynamickosť súvisí s tým, že takéto výrazy v nepriamych pádoch predpokladajú doplnenie slovesa: *Viac (dosiahneš) rozumom ako silou.*

Aj uvedené príklady potvrdzujú, že v prípade didaktizujúco, resp. až moralizujúco pôsobiacich textov býva významový vzťah názvu a obsahu textu pomerne často vyjadrený priamo; názov teda informuje i predznamenáva, o čom text bude. Platí to nielen pre nadpisy tvorené jednočlennou neslovesnou vetou, ale aj pre nadpisy so stavbou dvojčlennej vety. Keďže autori podávajú obsah vety v nadpise zvyčajne ako oznámenie či rozkaz (resp. zákaz), z hľadiska postojovej modálnosti sa v nadpisoch textov uplatňujú najmä oznamovacie a rozkazovacie vety. Oznamovacie vety v nadpisoch takýchto textov v zhustenej, stručnej podobe vyjadrujú poučný zámer textu, preto často mávajú podobu

prísloví a porekadiel prípadne vetných konštrukcií, ktoré sa na ne svojím obrazným vyjadrením ľudovej múdrosti ponášajú: *Podvod a klam zradí sa sám* (roč. 9, 1935/36, č. 1, s. 11), *Pýcha predchádza pád* (roč. 9, 1935/36, č. 10, s. 192), *Láska premáha všetko* (roč. 10, 1936/37, č. 6, s. 115), *Na ľudskej hlúposti sa najviac zarobí* (roč. 18, 1945/46, č. 1, s. 13).

Pokiaľ ide o rozkazovacie vety vyskytujúce sa v nadpisoch, naliehavosť rozkazu autori niekedy zmierňujú jednak nepoužitím výkričníka, jednak využitím imperatívu slovesa v 1. osobe plurálu, včleňujúc tak aj seba medzi tých, ktorým je výzva určená: *Vážme si chlieb!* (roč. 9, 1935/36, č. 3, s. 43), *Milujme prírodu a stromy!* (roč. 9, 1935/36, č. 6, s. 106), *Pracuj rozumne!* (roč. 9, 1935/36, č. 9, s. 163), *Deti, učte sa telefonovať* (roč. 10, 1936/37, č. 5, s. 85), *Nezabudni!* (roč. 10, 1936/37, č. 8, s. 146), *Ucti starobu!* (roč. 11, 1937/38, s. 2), *Majme súcit so zvieratmi* (roč. 12, 1938/39, č. 10, s. 188), *Nájdenu vec vráť!* (roč. 16, 1942/43, č. 1, s. 19).

V závere (záverečnej vete) didaktizujúco ladeného textu (básnického aj prozaického) sa často objavuje zhustene vyjadrené mravné poučenie, múdrosť, výstraha či výzva: *Kým on plače, muška skáče / po okne od radosti: / Lacko milý, v žiadnej chvíli / pomstu v srdci nehosti! / Lacko milý, v žiadnej chvíli / pomstu v srdci nehosti!* (roč. 3, 1929/30, s. 123) – ... *vytrvalosť dôjde cieľa aj cez najväčšie prekážky.* (roč. 8, 1934/35, č. 4, s. 75) – *Na nesvornosť nesvorní doplácajú.* (roč. 8, 1934/35, č. 6, s. 106) – *Nikdy nemajme zvieratá a živé tvory za svoju hračku. Tak ich iba mučíme!* (roč. 10, 1935/36, č. 7, s. 136) – *Milujte, štepte a chráňte ovocné stromy!* (roč. 10, 1935/36, č. 4, s. 72) – ... *len to jedno musí byť: / v láske s bližným treba žiť.* (roč. 11, 1937/38, s. 134) – *Pozobkajú / tvoju hlávku zo zlata. / Pyšných nikdy / nepominie odplata.* (roč. 16, 1942/43, č. 7, s. 138) – *Dokázal teda, že rozumom človek viac dokáže než silou.* (roč. 17, 1943/44, č. 4, s. 56). Ako vidno z uvedených príkladov, aj na tomto exponovanom mieste textu sa podobne ako v nadpisoch tiež využívajú príslovia a porekadlá alebo im podobné výpovede.

Didaktický apel sa v analyzovaných textoch realizuje aj prostredníctvom **výstrahy pred trestom**, ktorý príde za nevhodné správanie či konanie. Napríklad v básni F. Antola *Kto druhému...* sa zaslúženého trestu dostane pyšnej žihľave, ktorá nedá dýchať iným kvetom a utláča aj fialku: *Spyšnela tak, / že Janička / sprhlila. – / Palička jej / teplú hlavu / schladila. // Šmyk Janičko / pri koreni / akurát. / Fialôčka / oddýchla si: / „Pýcha – pád.“* (roč. 7, 1933/34, s. 140). Trestom za previnenie býva často aj bitka, s ktorou sa stretávame aj v detskej tvorbe, napr. v básni *Maznák* (roč. 3, 1929/30, s. 128), ale najmä v textoch umeleckej literatúry. Namiesto bezpríznačného slovesa *biť* sa na vyjadrenie významu *trestať bitkou* často využívajú rozmanité expresívne synonymá tohto slova vrátane eufemistických obrazných vyjadrení: *Otec vyprášil z nás túžbu za rovnosťou...* (roč. 1, 1927/28, s. 92) – *Burčík, nehnevaj ma, ja*

som teraz starý otec a ty si Tóno. A keď aj fajku nemám, zato ti šuchnúť môžem. Len si pekne sadni, lebo sa ti zle povodí! (roč. 1, 1927/28, s. 104) – ... *neobišli veru suchí: / nakládli im na kožuchy.* (roč. 3, 1929/30, s. 136) – *Zajtra musíme ísť k doktorovi, / lebo je náš maznák veľmi chorý. / Doktor mu predpíše tie najlepšíe lieky, / tej lieskovej masti z novej apatieky. / A už mu je lepšie a už mu je svety!* – / *Palica – dobrý liek pre maznavé deti.* (roč. 3, 1929/30, s. 128) – *Otec sníma lápsik s klina, / súdny deň sa započína. // Prehol chlapca – už mu ráta / ... budem dobrý... mama... tata...!* (roč. 6, 1932/33, s. 157) – ... *mamka remeň snáli, za boj syna riadne vyplácali.* (roč. 8, 1934/35, č. 4, s. 77) – *Večer sa smial brat / maličký, / Hanke jak prášia / sukničky.* (roč. 6, 1932/33, s. 158) – *Vtiahol ho dnu, prehol cez koleno a dôkladne mu nasekal. (...) smial sa, ako otecko vyplácal cudzieho chlapca.* (roč. 11, 1937/38, s. 1) – ... *mamka prútom mastili mu hnáty.* (roč. 15, 1941/42, č. 4, s. 74) – *Otcov remeň / čakal kepeň / Mariškin už vo dvore, / aby zase / v poľa kráse / netúlal sa po hore.* (roč. 18, 1945/46, č. 3, s. 38).

Mnohé zo spomínaných vyzdvihovaných či pranierovaných vlastností ľudí (ako aj antropomorfizovaných zvierat a rastlín) súvisia s mravnými zákonmi, ktorých dodržiavaním sa ľudia (veriaci) vyhýbajú prestúpeniu Božieho zákona. A práve **viera v Boha** je ďalšou z hodnôt, ktorú matičné Slniečko ukotvuje v srdciach svojich čitateľov. Kresťanská viera je v časopise chápaná a predstavaná ako prirodzená súčasť bytia, neoddeliteľne spätá s každodenným životom slovenského ľudu, čo sa odzrkadľuje aj v tematickom zameraní viacerých uverejnených textov, resp. v náboženských motívoch v nich spracúvaných, a, prirodzene, aj vo výbere lexikálnych prostriedkov prislúchajúcich do pojmových paradigiem a podparadigiem súvisiacich s kresťanskou vierou v Boha. Viaceré z takýchto pojmovovo usúvzťažnených lexém (ako *Boh, Pán Boh, Stvoriteľ, Kristus, Kristus Pán, Ježiško, modlitba, požehnať, vyslyšať, vykúpenie, božie dopustenie, trest Boží, bič Boží, anjel, hriech, prikázanie, kríž, posvätný, apoštolský, samaritán, biblia*) sa pritom neobjavujú len v básnických a prozaických textoch umeleckej literatúry, ale aj v literatúre faktu, napr. v texte o Henrim Dunantovi (roč. 1, 1927/28, s. 98): *Znamenie kríža je znamením lásky už od smrti Krista...; posvätné (znamenie červeného kríža); posvätnosť záchrany Červeného kríža; apoštolská práca (pre sriadenie spoločností Červeného kríža); celý kraj ožil týmto duchom moderných samaritánov; Dunantova knižka stala sa bibliou nového hnutia...*

Kresťanská tradícia spojená s modlitbou, obracaním sa k Bohu s prosbou či s poďakovaním nachádzala odraz v tvorbe uverejňovanej v Slniečku nielen v období Vianoc a na prelome rokov v podobe vianočných a novoročných prosieb a prianí – napríklad vo Vrbického *Modlitbe vianočnej: Za dary ďakujem, ale aj prosím, / vyslyš tie túžby, čo na srdci nosím: / udržuj v zdraví otecka, mamu, / bračekov, sestričky i mňa tiež samú, / aby sme vospolok v pokoji žili!*

(...) / *Požehnaj všetkých nás, Ježiško milý!* (roč. 3, 1929/30, s. 49), alebo v Anđelovom *Novom roku: Pane Bože, v celom roku / žehnaj nás na každom kroku!* (roč. 15, 1941/42, č. 5, s. 83) –, ale aj počas celého roka, napríklad v Rázusovej-Martákovej *Popletenom slnku: Keď svet tento šíry stvoril / milostivý Boh, / zazrel slnko ponížene / stáť u svojich nôh. // ... A od tých čias rok po roky / pácha ťažký hriech: / v januári trávu volá, / v máji sype sneh.* (roč. 9, 1935/36, č. 6, s. 112), v Zborovjanovej *Žatve: Už sú kosy gazdov / vyklepané, / dajže dni bez dažďov, / Kriste Pane.* (roč. 15, 1942/43, č. 10, s. 195) alebo v Zgútovom-Vrbického *Listku vtáčkov do neba: Prosíme Ťa veľmi pekne, Ježiško náš milý, / povedz ľuďom, aby z toho i nám udelili, / čo so stola bohatého omrvíniek zvýši, / prípadne prichystali úkryt v teplej skrýši.* (roč. 17, 1938/39, č. 6, s. 105).

Samozrejme, najemotívnejšie pôsobia úpenlivé básnické prosby adresované Bohu v ťažkých vojnových časoch, napr. v Breznického básni *Prosíme Ťa: Pane, Bože, prosíme Ťa, / zmiluj sa a zastav hnev, / nech prestane žiaľ, kvílenie, / smrtonosných zbraní rev.* (roč. 16, 1943/44, č. 7, s. 128), a hlbší význam nadobúda aj želanie, ktorým redakcia časopisu ukončila svoj príhovor k čitateľom Slniečka pred prvými pokojnými (povojnovými) Vianocami: *Sláva Bohu na výsostiach a na zemi pokoj ľuďom dobrej vôle!* (roč. 18, 1945/46, č. 4, s. 50).

Zdôrazňovanie hodnoty viery, rodiny, vlasti či zdravia plnilo obzvlášť dôležitú úlohu práve v matičnom Slniečku, teda v období, keď súčasťou života detí boli aj vojna, choroby, bieda a s nimi súvisiaca strata najbližších. Smrť, ktorá bola častou súčasťou života vtedajších detí, prenikla ako téma aj do literárnej tvorby uverejňovanej v Slniečku. Protipólom početne zastúpených optimisticky ladených básnických a prozaických textov sa tak stala sporadická tvorba spracúvajúca pochmúrne **témy smrti a osirenia**, ktoré sú signalizované už samotnými názvami uverejnených (zväčša básnických) textov, napr. *Zmrzlé dieťa* (roč. 1, 1927/28, s. 66), *Koniec svrčka* (roč. 1, 1927/28, s. 20), *Ako si spieva sirota* (roč. 2, 1928/29, s. 77), *Sirôtka* (roč. 3, 1929/30, s. 118), *Umierajúce vtáča* (roč. 4, 1930/31, s. 104), *Zabitá husička* (roč. 6, 1932/33, s. 7), *Bez matky* (roč. 6, 1932/33, s. 147), *O sirôtke Hanke* (roč. 7, 1933/34, s. 63), *Na cintoríne* (roč. 7, 1933/34, s. 119), *Jarabica sirotou* (roč. 8, 1934/35, č. 5, s. 85), *Ranená breza* (roč. 9, 1935/36, č. 7, s. 126), *Smrť motýľa* (roč. 11, 1937/38, s. 41), *Smrť Cigánčata* (roč. 15, 1941/42, č. 10, s. 192), *Smrtonosný tanec* (roč. 17, 1943/42, č. 4, s. 64), *Srnček-sirota* (roč. 17, 1943/44, č. 2, s. 18), *Pieseň o sirote* (roč. 17, 1943/44, č. 3, s. 41), *Pieseň siroty* (roč. 18, 1945/46, č. 3, s. 36), *Macova smrť* (roč. 19, 1946/47, č. 5, s. 80) atď. Spôsob spracovania uvedených tém je zväčša tiesnivý, bezútešný. Smrti sa nevyhnú ľudia, zvieratá ani rastliny, stratu rodičov oplakávajú ľudské aj zvieracie sirotky, preto sa v takto zameraných textoch často objavujú lexémy významovo súvzťažnené so smrťou (*smrť, hrob, cintorín, sirota, mŕtvy, zabiť, umrieť, plakať* a ich synonymá) a často ani záver

textu neprináša nádej či úľavu, práve naopak – bezútešnosť a bezvýhodiskovosť plynúca z nemožnosti prekonať nepriaznivé okolnosti sa v tejto exponovanej časti textu zvyčajne iba nezvratne potvrdí, napr.: *Nad hrobom horké / slzičky / smutná sirota / roní / a každá kvapka / na suchej, / zoschnutej hrude / zvoní. // Ani kde hlavu / uchýliť, / ani čo do úst / vložiť. / Ach, ja úbohá / sirota, / čoho sa musím / dožiť.* (roč. 7, 1933/34, s. 119) – *A nič viac zlatú mať / neprebudí : – / hľadať šla sirôtka / dobrých ľudí.* (roč. 3, 1929/30, s. 118) – *V cimiteri pri križi / udupkaná jama, / pri nej sa modlieva / sirôtočka sama. // (...) Len mŕtve keď nájdu / pri križi dievčatko, / zakvíli holúbok, / zapinká vtáčatko.* (roč. 17, 1943/44, č. 3, s. 41) – *Otec mŕtvy, doma sama / o všetko sa stará mama, / preto prosím, toho roku / polož v noci do obloku / pre mamičku teplé háby, / aby neprechladla, aby / usmialy sa oči mamy, / keď sme bez otecka sami.* (roč. 15, 1941/42, č. 4, s. 67) – „*Otca ti ešte v obilí / draví psi boli chytili. // Sestričky ešte na svite / strelami boľu zabité. // A matka hentam na medzi / umiera v uschlej nevädzi. // Vetrík jej spieva rekviev / a rosou slzí celá zem...“ // ... Sirôtka srdce zabolí / a usne v brázde na poli...* (roč. 8, 1934/35, č. 5, s. 85) – *Mesiacik zašiel – prišiel deň, / plakaly listy – plakal peň. / Keď svitla letná nedeľa, / ranená breza umrela.* (roč. 9, 1935/36, č. 7, s. 126) – *Mali sme, ach, mali / zajačky v maštali, / vždýcky si veselo / pod hrantom hopkaly. // Mali sme, ach, mali / dnes ich u nás nieto. / Krava ich paprčou / zabila cez leto.* (roč. 9, 1935/36, č. 8, s. 150) – *Pri hudbe chujavy / šialene ju vrtí, / až bezvládne klesá / do náručia smrti. // Za bieleho rána / mäkký sniežik sneží / a pipiška tíško / mŕtva v snehu leží.* (roč. 17, 1943/42, č. 4, s. 64).

Obzvlášť bezútešne a až nepochopiteľne nemilosrdne pôsobí v detskom časopise príbeh S. Tučiča *Ako čakal osirálny chlapček mamičku*, v ktorom päťročný chlapec po pohrebe čaká svoju matku najprv na cintoríne, sediac pri jej hrobe (neuveďomujúc si, že v ňom leží práve ona), až kým ho hrobár odtiaľ s krikom nevyženie, potom pred zamknutou bránou ich domu. A keď sa večer rozbehne za ženou blížiacou sa k domu a objíme ju, mysliac si, že je to jeho mama, dostane sa mu len nemilosrdného odmietnutia, ktorým autor celkom bezcitne ukončuje celý príbeh:

– *Mamička, mamička!*

Plakal i smial sa odrazu. Cudzia žena ho však odsotila tak, že padol do blata, a vykrikla:

– *Jaj, ako si ma len nastrašil!...*

A s neba pršal dážď... jednotvárny, chladný, až do kostí prenikajúci dážď. (roč. 3, 1929/30, s. 33).

Ako milosrdné východisko z bezvýhodiskovej situácie sa vo viacerých textoch prezentuje smrť, ukončujúca trápenie trpiaceho, pričom namiesto slov *zomrieť* či *zabiť* sa v týchto prípadoch zvyčajne využívajú eufemistické obraz-

né vyjadrenia: *Objal Hanku mráz / za tenučký pás. / Na nebi sa zore budia / – a kým spali dobrí ľudia, / hore maličká / vzlietla hviezdička.* (roč. 7, 1933/34, s. 63) – *Lahlo do vln ako dieťa: / Haja-haja-haja... / Už tie krielka nedoletia / do rodného kraja.* (roč. 9, 1935/36, č. 8, s. 143) – *Naraz vietor príde, / nad poľom sa zvrúť / a motýľa nesie / do náručia smrti...* (roč. 11, 1937/38, s. 41) – *Raz ešte srdce zabúši / a blahom strnú pery: / spokojne, tíško spí si tam, / na hrobe, pri materi.* (roč. 1, 1927/28, s. 66), – *Potr, i zlé prejde raz! (...) No ten vtáčik v chvoji / spí už na pokoji. – / Ten sa jari nedočkal.* (roč. 15, 1941/42, č. 7, s. 128).

Pochmúrnou reakciou na prebiehajúcu vojnu je báseň M. Rázusovej-Mar-tákovej *Jezuliatko roku 1941*, uverejnená v decembrovom čísle 15. ročníka *Slniečka* (1941/42, č. 4, s. 63), v ktorej sa *Jezuliatko zmieta žiaľom a plače bez prestania: A ten plač sa zas a znova po spálenej zemi vlní, – / už do neba prebija sa, / už je celý svet ním plný! // Zažly sa i zore ranné, / no plač znie až nakraj zeme. / Ach, a znieť už neprestane, / kým my lepší nebudeme.*

Téma smrti preniká dokonca aj do vtipných útvarov, akými sú hádanky, pri ktorých riešeni sa deti majú zabaviť. Napríklad hádanka *Sto prstov, päť krstov, štyri duše, päť hláv. Čo je to? (Štyria živí nesú mŕtveho.)* (roč. 9, 1935/36, č. 1, s. 10) je v takmer identickej podobe znovu uverejnená aj v 8. čísle toho istého ročníka časopisu: *Sto prstov, päť krstov, štyri duše a päť hláv. (Keď mŕtveho nesú na mŕtvačkách.)* (s. 158). Tému smrti nachádzame aj v literatúre faktu, napr. v 6. ročníku (1932/33) v článkoch *Ludožrút* (s. 30) a *Ako ľudia umierajú* (s. 41), a aj v detskej tvorbe, napr. *Za Máničkou, čo umrela* (roč. 3, 1929/30, s. 128).

PRÍZNAKOVÁ LEXIKA V MATIČNOM SLNIEČKU

Obsahová, druhová a žánrová rozmanitosť textov uverejňovaných v *Slniečku* sa odráža aj v rozmanitosti využívaných lexikálnych prostriedkov. Okrem noci-onálnych, štylisticky neutrálnych slov, tvoriacich bezpríznačnú rovinu textu, sa v *Slniečku* využívajú aj rôzne typy expresívnych slov (už spomínané eufemizmy, ďalej deminutíva, augmentatíva, hypokoristiká a aj pejoratíva), ako aj rôzne typy štylisticky príznakových slov (napr. hovorové, odborné a knižné slová vrátane už spomínaných biblizmov). Z uvedených lexikálnych prostriedkov sa na tomto mieste zameriame najmä na využívanie deminutív ako prostriedkov slúžiacich na výraznú emocionalizáciu a expresivizáciu najmä básnických textov a na využívanie cudzích slov a termínov, ktorých význam je detskému čitateľovi potrebné vysvetliť (viac k jazyku *Slniečka* pozri Horváthová 2017).

V básnických, prozaických aj dramatických textoch určených pre deti dominujú jazykové prostriedky, prostredníctvom ktorých autori vyjadrujú kladný

citový postoj k pomenúvaným predmetom, javom i ľudom a tým aj (či predovšetkým) láskavý vzťah a nežný, citlivý prístup k detskému adresátovi. Ide o jazykové prostriedky často využívané dospelými pri komunikácii s deťmi, medzi ktorými najčastejšie nachádzame detské slová, hypokoristiká (resp. familiárne slová) a deminutíva, s ktorými sa deti stretávajú už od najútlejšieho detstva aj prostredníctvom uspávaniek, ľudových piesní, riekaniek a rozprávok.

Najviac **deminutív** v Slniečku objavíme v poézii určenej pre najmenších čitateľov, a to predovšetkým v tvorbe S. Sakalovej, Ľ. Podjavorinskej a M. Rázusovej-Martákovskej, ako aj mnohých ďalších autorov. Ide o deminutíva utvorené od substantív najčastejšie pomenúvajúcich časti ľudského tela, osoby, zvieratá, rastliny, druhy odevu, resp. jeho časti, prírodné javy, predmety či pracovné nástroje. Nachádzame ich najmä v samotných textoch básní, ale často sú aj súčasťou ich nadpisov – u Sakalovej ide napr. o básne *Na kvetinkách* a *Koniček* (roč. 1, 1927/28, s. 141 a 142), *Vrabčekovo ráno* a *Holúbätko* (roč. 2, 1928/29, s. 41 a 91), u Podjavorinskej napr. o básne *Muška-Chocholuška* (roč. 1, 1927/28, s. 152) a u Rázusovej-Martákovskej napr. o básne *Sirôtka* (roč. 3, 1929/30, s. 118).

Množstvom zdobnenín a expresívnych slov formálne pripomínajúcich zdobneniny, ako aj detských slov a hypokoristik oplývajú predovšetkým Sakalovej básnické (aj dramatické) texty, obsahujúce slová ako *kurička, cicka, cicuška, kocúrik, líštička, kohútik, žitko, zrničko, ručička, rúčka, líčko, bruško, očičko, nožička, nôžka, hlávka, hlavička, srdiečko, dušička, dieťaťko, dietko, bábätko, chudiatko, nebožiatko, dievčička, dcérka, dcéruška, panička, postieľka, hlavnička, chýžka, chatka, okienko, okienečko, záhradka, kvapôčka, obväzok, nožničky, ihlička, kávička, kašička, medík, šunôčka, stehienočko, kabanička, suknička, košielôčka, bôtky, šiatky, topánočky, obuvníček, Ondrejček, Katuška, papat', papkat', zobkat', bol'kat', hajat', čičať, dokračkať, čačaný, drobulinký, sladušký, dobrušký, mäkušký, maličký, drahučký, sladučko, pomaličky* a mnoho iných. Tým, že S. Sakalová aj v rámci jednej básne varíruje viaceré podoby deminutív utvorených od rovnakého základového slova, napr. *včelky, včeličky, včelinky, kvetinky, kvetinôčky* (roč. 1, 1927/28, s. 141), nielenže zintenzívňuje svoj emocionálno-expresívny postoj k pomenúvanej skutočnosti, ale zároveň ešte viac upriamuje pozornosť detských čitateľov aj na bohatstvo a rozmanitosť slovotvorných prostriedkov v slovenčine. Zdobneniny ako pomenovania niečo malého, drobného či milého (prípadne aj nemilého) sa totiž tvoria odvozovaním od základových slov pridávaním rozmanitých slovotvorných prípon, prostredníctvom ktorých novovzniknuté slová nadobudnú svoj zdobňujúci význam, pričom na nociónálnu, vecnú zložku významu zdobneného slova sa často navrstvuje i expresívna, citová zložka, ktorá v textoch pre deti dominuje.

V Sakalovej básňach pre deti, ale aj v iných textoch uverejnených v Slniečku v 20. a 30. rokoch 20. storočia sa v prípade expresívnych adjektív vyjadrujú-

cich zjemnený význam prostredníctvom slovotvornej prípony z možných slovotvorných variantov uvádzaných v Rukováti spisovnej reči slovenskej (Czambel 1902, 151), ktorá v 20. rokoch platí ako kodifikačná príručka, využívajú takmer výlučne adjektíva s príponou *-ušký*, napr. *krátušký lístok, teplušké kapce, mäkušký šál* (roč. 1, 1927/28, s. 54), *kvapôčky sladušké, pilulky dobrušké, mäkušké*, ale napr. aj *chúďa maličké, drahučká susedka* (tamže, s. 155). Vzhľadom na silný kladný citový náboj básní sa Sakalová nevzdáva zdobnením ani v prípade, keď by za iných okolností deminutívna podoba slova zo sémantického a najmä z pragmatického hľadiska bola v rozpore s kontextom, t. j. so slovami, s ktorými sa deminutívum spája, napr. *Čo sa robí celý deň už? / Horko plačú nebesá, / husťtý dáždik, ako z krhly, / už od rána leje sa.* (roč. 2, 1928/29, s. 27).

M. Rázusová-Martáková a Ľ. Podjavorinská v porovnaní so S. Sakalovou, pre ktorú je príznačná výrazná hypertrofia zdobnením, využívajú vo svojej pozícii pre deti uverejnenej v Slniečku zdobneniny striedmejšie, uprednostňujúc ich pred expresívnymi slovami so zdobňovacím formantom *-k-* (verbami, adjektívami a adverbiami), napr.: *halienska, nôcka, gajdence, plávočka, piecka, halierik, muška, pavúček, polička, uško, nitka, pyštek, hájiček; anténička, oblôčik, sniežok, slzička, srdiečko, kamienček, trávička, sirôtka, gajdoško.*

Rovnakú úlohu ako zdobnené slová plnia v tvorbe určenej pre deti aj **det-ské slová** ako *búvať, hajat', papat', čačaný* a najmä **hypokoristiká**, ktoré sa (nielen) vo veršovanej tvorbe pre deti objavujú tiež veľmi často, ponúkajúc súčasnému čitateľovi aj zaujímavú informáciu o tom, ktoré mená a ich podoby boli v danej dobe najfrekvencovanejšie: *Janko, Janík, Janičko, Ičko, Števo, Ondrejček, Katuška, Anka, Evka, Evička, Betka; Tarko, Belko, Dunčo* (psy); *Maculka, Dorka* (mačky). Mnohé hypokoristiká, t. j. citovo zafarbené podoby krstných mien alebo príbuzenských mien, využívané v dôvernom styku rodinných príslušníkov alebo blízkych osôb, možno zaradiť k zdobneninám so štylistickým príznakom expresívnosti. Práve pre svoju schopnosť vyvolať u detí príjemné pocity (o. i. aj naznačením vzájomnej blízkosti a dôverného vzťahu dospelého a dieťaťa) sa tak ako aj ďalšie zdobneniny vo zvýšenej miere vyskytujú aj v tzv. reči orientovanej na dieťa (pozri Slančová 1999).

Pozornosť pútajú aj rozmanité citoslovcia (zaujímavé sú najmä rôzne konsonantické a vokalizké reduplikáty) a expresívne slová (vrátane pejoratív), využívané napr. v tvorbe S. Sakalovej, M. Rázusovej-Martákovovej a Ľ. Podjavorinskej: *tuli-tuli, tutuli, tutule, bilim-balam, bilom-bom, dýnom-dánom, šachry-bary, šiky-miky, čivi-čivi, kvok, kvok, zob, zob, holús, holús* (pri vábení holúbkov), *három-fárom, hop-cup, cupkom, hupkom, hupkom-skokom, cypy-dupy, hopi-hop, štrnky-brnky, suchom-ruchom, hajs* (pri poháňaní dobytky); *vyfintný, dučať (v kútku), pratať sa, skočiť si (zatancovať si), zdrviť kosti; potvora, nezdara, trul'o, chmul'ko, lagan, loptoš, fagan, galgan* atď.

Okrem už spomínaných príznakových slov sa v matičnom Slniečku vo zvýšenej miere využívali aj cudzie slová a termíny. Úlohou Slniečka nebolo totiž len zabávať a vychovávať detských čitateľov, ale im aj zaujímavou a primeranou formou sprístupňovať nové informácie a poznatky. Najmä v náučných, popularizačných a publicistických textoch nachádzame často lexiku cudzieho pôvodu a terminologického rázu, ktorej by deti bez náležitého vysvetlenia neboli nerozumeli. Význam cudzích slov je čitateľom Slniečka sprostredkovaný najčastejšie prostredníctvom vysvetľovacích prístavkov, uvedených v zátvorkách alebo vyčlenených čiarkami, a prostredníctvom výkladu významu neznámych slov, včleneného buď priamo do textu, alebo uvedeného pod textom (odkazom na vysvetlenie významu neznámeho slova je hviezdička, ktorá sa pri ňom nachádza v texte), napr.: *Už jedna tisícina gránu dokáže usmrtiť človeka. Grán (z lat. granum, zrno) staršia váha pre drahokamy a v lekárňach.* (roč. 5, 1931/32, s. 95) – *mikroskopická (drobnohľadná) riasa* (roč. 6, 1932/33, s. 5) – *mýval (druh medveďa)* (roč. 6, 1932/33, s. 62) – *Podľa posledného zistenia je u nás 6'1 % negramotných mužských (t. j. tých, čo nevedia čítať a písať) a 7'3 % ženských.* (roč. 6, 1932/33, s. 95) – *meteorologické (poveternostné) stanice* (roč. 6, 1932/33, s. 153) – *Tuberkulózu (suchotinami) umiera v republike ročne 23.000 ľudí.* (roč. 6, 1932/33, s. 159) – *Z Vatikánskeho mesta, kde býva pápež, oznamujú, že na chýrnom fresku (fresko – obraz, maľovaný rovno na stenu) „Posledný súd“ od Michel Angela objavili v jednej postave presnú podobizeň jedného z najväčších básnikov na svete, Danta Allighieriho, čo napísal „Božskú komédiu“.* (roč. 7, 1933/34, s. 93) – *Z ďalekých krajov prišlý derviš (mohamedánsky mních) dostal sa raz do paláca povestného šacha* Abbasa. *Meno, titul východných panovníkov.* (roč. 13, 1939/40, č. 8, s. 150) – *Učňovanie bolo veľmi ťažké. Miestami volali ho purgatoriumom, čiže predpekľím, kde sa učeň utužoval v ohni rozmarov pána majstra, pani majstrovej a nemilosrdných tovaryšov...* (roč. 8, 1934/35, č. 1, s. 10) – ... *pije pivo a bragu.* *Nápoj zo sladu a chmeľu* (roč. 7, 1933/34, s. 18) – *Naozaj, poriadne páchne z neho. (...) nerozoznať, či od samogonky*, či od vodky... *Potajomky pálená pálenka (Pozn. prekl.)* (roč. 10, 1936/37, č. 3, s. 52) – ... *krásna, vysoká, v celej Kremnici jedinečná voňavá duglaska.* *Voňavá jedľa balzamová.* (roč. 15, 1941/42, č. 10, s. 184). Uplatňuje sa však aj opačný postup, keď sa v zátvorkách uvádza cudzie slovo, napr.: *mimo aluminiovej gule (gondoly)* (roč. 6, 1932/33, s. 29) – *vykladali z kamienkov obrazy (mozaiky)* (roč. 9, 1935/36, č. 7, s. 135).

Cudzie slová a termíny bývajú v texte často zvýraznené kurzívou (tu ich zvýrazníme tučným písmom): *Preto sa niekoľko obchodníkov spojí, najmú si až 250 táv a neraz ešte viac ozbrojených a smelých sprievodcov, utvorí karavanu a pustia sa do pieskového mora, do piesočných závejov.* (roč. 3, 1929/30, s. 153) – *Slovo magistrála je latinského pôvodu a znamená hlavnú čiaru (lí-*

niu). *Magistrálou menujeme i dlhú železničnú trať.* (roč. 6, 1932/33, s. 66) – *Keď človek pri nejakom úraze alebo operácii stratí priveľké množstvo krvi, lekári hľadajú zdravého človeka, ktorý by ju chorému vlastnou krvou nahradil. Toto sa menuje **transfúziou krvi**.* (roč. 9, 1935/36, č. 2, s. 30) – *Sem patrí **karburátor**, čiže prístroj, v ktorom sa vyrába zmiešanina benzínu so vzduchom.* (roč. 9, 1935/36, č. 4, s. 77) – *tenká blana (cudzím menom **membrána**)* (roč. 9, 1935/36, č. 7, s. 137).

V prípade potreby sa v texte uvádza aj výslovnosť cudzích slov a mien, napr. *Francúzsky spisovateľ André Malraux (čítaj: Malro) odletel...* (roč. 7, 1933/34, s. 119) – *Šikmá veža v talianskej Pise, Campanila (čítaj kampanila = zvonica), vysoká 55 m, naklonila sa...* (roč. 6, 1932/33, s. 48).

Vzhľadom na množstvo cudzích slov a termínov z rôznych oblastí vedy a techniky, ktoré sa objavili v matičnom Slniečku, aj samotná redakcia časopisu hľadala možnosti a spôsoby, ako (a do akej miery) svojim čitateľom sprostredkovať rozmanité odborné a technické informácie vrátane významov cudzích a odborných slov, o čom svedčí aj otázka redaktora J. Martáka (zastupujúceho J. Cígera Hronského), ktorý sa v 9. ročníku časopisu pýtal detí, ako sa im páčia články o automobiloch, lietadlách a rádiu: *Rozumiete im dobre? A vôbec, nie je vám niektorým ťažko rozumeť niektoré články?* (1935/36, č. 7, s. 136).

V umeleckých textoch sa, naopak, s vysvetlením významu menej známych jazykových prostriedkov stretávame skôr výnimočne, napr. pri frazéme *črevká sušiť** „*Črevká sušiť*“ = *hladovať*. (roč. 1, 1927/28, s. 118), pričom niektoré výrazy sú vysvetlené aj chybné, napr. výraz *longa méta* (čo bola pravdepodobne lopta používaná pri hre podobnej bejzbalu alebo kriketu): *Chlapci kremnickí už dávno odložili guľky a namiesto nich behali za longa métou* alebo futbalom na ihriskách alebo na rovných lúkach... (*Mýto, pasák.)* (roč. 15, 1941/42, č. 10, s. 183). Viaceré cudzie slová ostávajú aj nevysvetlené, napríklad slovo *versta* vo vete *A ako je dobre rozprávať sa s oteckom cez diaľavu dvoch tisíc vierst!* (roč. 4, 1930/31, s. 22) – čo znamená slovo *versta*, sa čitatelia dozvedia až v 7. ročníku (1933/34, s. 58): *I prišli k rieke Amnoke, 15 verst* nad mestom Viveu. *Versta je o niečo viac než jeden km.* –, a nevysvetlené sú aj ďalšie rusizmy, ktoré nachádzame napríklad v 15. ročníku časopisu: *šči, bojar, mužík, báľuška* (1941/42, s. 55, 103 a 104).

KOMUNIKÁCIA ČASOPISU S ČITATEĽMI

V závere nášho príspevku sa zameriame na spôsob, akým redakcia matičného Slniečka komunikovala so svojimi čitateľmi. Komunikácia redakcie s čitateľmi prebiehala jednak nepriamo, prostredníctvom zámerného výberu

uverejňovaných textov (teda pomocou ich implicitného estetického a výchovno-vzdelávacieho pôsobenia na čitateľa), jednak priamo, prostredníctvom príhovorov redakcie k čitateľom na začiatku alebo konci jednotlivých čísel, resp. ročníkov časopisu a tiež prostredníctvom rôznych výziev a odkazov čitateľom. Zaujímavé je pritom sledovať spôsob, akým sa redakcia priamo prihovárala čitateľom, ako ich oslovovala či ako reagovala na doručенú detskú tvorbu.

Oslovenia čitateľov v matičnom Slniečku sú v porovnaní s obnoveným Slniečkom menej invenčné a vyznievajú formálnejšie. V rokoch 1927 – 1950 redakcia oslovovala čitateľov len *milí čitatelia*, resp. *milé deti* a v odkazoch, oznamoch a pokynoch hovorila len o *čitateľoch*, *predplatiteľoch*, *žiakoch*, *doraste* (po r. 1969 sa im redakcia časopisu prihovárala už dôvtipnejšie, keď ich žartovne nazývala aj *slnečníkmi* a *slnečnicami*, *slniečkovými priateľmi* či prosto *slniečkarmi*).

V 3. ročníku Slniečka (1929/30) sa na jeho obálke prvýkrát v rámci rubriky *Odkazy* objavili aj empatické odkazy redakcie (resp. redaktora J. Cígera Hronského) detským tvorcom, citlivo aj vtipne hodnotiace klady a zápory ich tvorby, a to buď priamo, alebo v náznakoch (najmä v prípade nedostatkov), no vždy tak, aby deťom neublížili a neodradili ich od ďalšieho tvorenia. Badateľná je primárna snaha redakcie nájsť a vyzdvihnúť v detskej tvorbe všetko, čo je hodné pochvaly, a podporiť deti v ich úsilí tvoriť aj vtedy, keď sa im zatiaľ dostatočne nedarí: *Popros p. učiteľa, aby ti poradil dobrú knihu o technike veršovania, potom si ju poprečítaj a budeš pekné verše písať!*¹ – *Hádanky tvoje som veľmi rýchlo rozlúštil, a to je chyba! Vieš, ja som najhorší hádankár na svete; čo ja rozlúštim, to ti je veľmi ľahké.* – *Veršík ešte nepodaril sa ti tak, aby sme ho mohli uverejniť, ale veríme, že v budúcnosti sa ti podarí. Pozdrav!* – *Čo sa nedá razom, veď sa podá časom. Nezabudni na Slniečko!* – *Verš o kvietkoch nám sľubuje, že pošleš nám aj síce príspevky!* – *Ešte sa nepodarilo celkom, ale – bude, čo bude!* – *Verš trochu kulhá.* – *Povypyť sa p. učiteľa slovenčiny o veršovaní a potom sa ti lepšie bude dariť.*

V prípade veľkej spokojnosti s kvalitou detských výtvorov sa nadšenie redakcie v 3. ročníku Slniečka citeľne prejavuje nielen v obsahu hodnotiacich výpovedí, ale aj v ich realizácii formou zvolania: *Vieš, Marta, keby si tu bola, veru by sme ťa vyobjímali! Najmä tá prvá polovica tvojej rozprávky podarila sa ti znamenite!* – *Veršík sa ti podaril!* – *Chutný veršík si nám poslala!* – *Prekvapuješ nás stále peknými prácami! Máme ťa veľmi radi!* – *Znamenite si to*

¹ Odkazy uvádzané na obálke časopisu vzhľadom na špecifický spôsob zviazania jednotlivých ročníkov časopisu nie je možné jednoznačne identifikovať ani na základe čísla časopisu, ani na základe čísla strany.

napísal o tom tulákovi! – Veru sa ti rozprávočka podarila! Hja, komu sa nelení, tomu sa zelení! – Veľmi, veľmi chutnú rozprávočku si napísal!. Medzi odkazmi pre čitateľov sa však objavujú aj viaceré vyjadrenia, ktoré potvrdzujú, že niektoré deti nedodrжали požiadavku posielat' do Slniečka len pôvodnú, vlastnú tvorbu: Jožko, mi ti tú rozprávku veru už vieme! Hej, a vieme ti ju oveľa krajšie! Veríš nám? – My ten článok veru už veľmi dlho poznáme. – S obrázkov alebo pohľadníc odkreslené veci neuverejníme!.

Redaktor Slniečka J. Cíger Hronský aj pri hodnotení detskej tvorby prostredníctvom odkazov detským tvorcom využíval príležitosť viesť deti k uvedomovaniu si a váženiu si skutočných hodnôt, akými sú láska a obetavosť (bezbrehá rodičovská alebo učiteľská) či prostá ľudská добрota, ako to vidíme najmä v 3. ročníku časopisu (1929/30): *Videli sme z príspevkov, že rady máte zvieratká. A kto má naozaj rád zvieratká, kvety, stromy a pesničky, ten nijako nemôže byť zlý človek! – Z tvojej milej práce vycítili sme, že doprial by si zajkovi všetko to najlepšie. Dobré srdce máš, Tibor! – A ešte jedno: z listu, čo o vás napísala nám vaša p. učiteľka, vycítili sme veľkú lásku p. učiteľky k vám, nuž – nezabudnite vykonať všetko, čo sa len dá, aby vždy mohla pekný list napísať o vás. – Nuž, Janko, ty si takého huncúta spravil zo zajka, že huncútskejším by sme ho ani my nevymysleli. A všetko by bolo dobre, keby si si o zajkových rodičoch nebol pomyslel, že preto poslali synka do sveta, lebo sa báli, že im všetku kapustu požerie. Veru, zajkovci, čo sú iba zvieratká, ale tak majú radi svojho synka, že dali by mu aj posledný lístok kapustný, hoci sami umreli by od hladu. Rodičia sú ti vždy takí. Aj tí tvoji sú takí, len ich maj rád!.*

Odkazov vyjadrujúcich sa k detským výtvorom – literárnym aj výtvarným – v ďalších ročníkoch už ubúda (v 5. ročníku sa už redakcia ospravedlňuje, že im neostáva čas na také veľké množstvo reakcií, a od 6. ročníka už odkazy hodnotiace detskú tvorbu absentujú). Zo všetkých uverejnených redakčných odkazov však cítiť úprimnú snahu redakcie časopisu priblížiť sa čo najväčšmi k svojim čitateľom aj spôsobom, akým sa im prihovárajú, využívajúc pritom prostriedky charakteristické jednak pre neoficiálnu komunikáciu v súkromnom prostredí, jednak pre komunikáciu dospelých s deťmi. V 3. ročníku Slniečka (1929/30) ide najmä o oslovenie detí krstným menom vrátane využitia jeho hypokoristickej podoby (*Marta, Tibor, Janko, Jožko, Tonko, Paľko, Tonka*), o expresívne slová (*huncút, synak*), hovorové slová (*chutná rozprávočka*), zdobneniny (často aj expresívne: *rozprávočka, veršik, zvieratká, kvietky, zajko*), citoslovcia a častice (*hja; veru, nuž, ozaj*), etický datív osobného zámena *ty* (*Rodičia sú ti vždy takí. – ... čo ja rozlúštim, to ti je veľmi ľahké. – Jožko, my ti tú rozprávku veru už vieme! Hej, a vieme ti ju oveľa krajšie!*), subjektívny slovosled s jadrom výpovede predchádzajúcim jej východisko (*Dobré srdce máš,*

Tibor! – Chutný veršík si nám poslala! – Veľmi, veľmi chutnú rozprávočku si napísala!), ako aj o už spomínané zvolacie vety.

Odkazy redakcie čitateľom, resp. pisateľom listov adresovaných redakcii, ako aj príhovory redakcie čitateľom sú aj cenným svedectvom o bežnom živote vtedajších detí, o ich radoostiach i starostiach, o ich pomoci pri práci a v rodine, o mravných hodnotách, ktoré im neboli cudzie. Z odkazov uverejnených v 3. ročníku *Slniečka* sa napríklad dozvedáme o triede Janka Séliga, ktorá kúpila spolužiakovi Števkovi Penkovi, sirote, čítanku, o Petrovi Ižbinovi, pasúcom celé leto barance neraz i v daždi, či o Elenke Matúšovej, ktorá si pri nosení dreva do kuchyne vyvrtila nohu. A z reakcií redakcie na tieto listy je zjavné, že k hodnotám, akými sú solidárnosť, žičlivosť, pokora, pracovitosť či úcta, boli deti tej doby vedené prirodzene a sústavne: *Nuž, Janko, povedz tam v triede všetkým, že nič krajšieho ste nemohli ani vykonať. Vieme, takáto trieda ani v budúcnosti nezabudne na Šteška Penku a Janko Sélig musí nám to na konci napísať, ako sa starali po celý rok o sirotu.* (roč. 3, 1929/30, s. 16) – *Nuž, Petrik, hoci závisť je špatná vec, ale, ver mi, mnohí závidia Ti robotu! Či môže byť niečo krajšieho, než barance pásť? Nenapísal si nám o tom, ale vieme, že niektorý tvoj baranček má i zvonček a zvonček je ako veselá muzika. A maliny, jahody, a čučuriedky, černice! Vieš, Petrik, závisť je veľmi špatná vec, ale – my ti závidíme!* (tamže) – *Slniečko dobre vie, že sa jeho čitateľa venovali cez prázdniny aj iným veciam ako hrám. Vie dobre, že ste využili každú príležitosť, aby ste pomohli pri práci. Vie dobre, že ste pomáhali pri žatve, že ste sbierali lesné plody, že ste aspoň klásky boli sbierať a že ste pomáhali, kde sa len dalo. Lebo sú aj také zábavky, ktoré prinášajú ošoh iným.* (roč. 22, 1949/50, č. 1, s. 14).

Je zjavné, že *Slniečko* v rokoch 1927 – 1950 významne ovplyvňovalo citový, mravný, rozumový aj telesný rozvoj detí, pričom ponúkalo svojim čitateľom, zakúšajúcim aj krutosť vojny a chorôb, stratu rodičov či život v nedostatku, azyl v zaujímavom a podnetnom svete plnom poznania, estetických zážitkov, ale aj zábavy a hier, vo svete explicitne deklarovaných mravných hodnôt, v ktorom dobro býva vždy odmenené a zlo potrestané. Kým v prvých ročníkoch časopisu bolo zámerom redakcie deti skôr poučovať a až potom zabávať – ako to naznačuje aj výzva adresovaná čitateľom v 12. ročníku *Slniečka*: *Cez prázdniny budem pamätať na to, čo ma za celý rok poučalo, pobavilo, budem sbierať predplatiteľov na budúci ročník SLNIEČKA!* (roč. 12, 1938/39, č. 10, s. 196) –, neskôr sa redakcia zameriavala viac na to, aby *Slniečko* deti po celý rok potešovalo a „učilo radosti zo života a z práce“ (roč. 22, 1949/50, č. 1, s. 14). A tešiť, ako aj formovať svojich čitateľov hodnotnou umeleckou a výtvarnou tvorbou sa *Slniečku* darilo aj po jeho obnovení v roku 1969 a darí sa mu to neprestajne až dodnes.

Literatúra

- CZAMBEL, Samuel. 1902. *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku.
- FAITHOVÁ, Eva. 2017. Literatúra faktu v časopise *Slniečko*. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 109–140. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- HORVÁTHOVÁ, Lubica. 2017. Jazyk *Slniečka*. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 193–220. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- KLIMOVIČ, Martin. 2017. Poézia v časopise *Slniečko* v rokoch 1927 – 2015. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 29–68. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- MISTRÍK, Jozef. 1989. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ONDRÁŠ, Miloš. 2017. Podoby autorskej rozprávky v časopise *Slniečko* v rokoch 1927 – 1950. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 69–108. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- PRŮCHA, Jan – WALTEROVÁ, Eliška – Mareš, Jiří. 2003. *Pedagogický slovník*. 4., aktual. vyd. Praha: Portál.
- SLANČOVÁ, Daniela. 1999. *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- SLIACKY, Ondrej. 1990. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Bratislava: Mladé letá.
- SLIACKY, Ondrej. 2017. *Slniečko* v spoločensko-literárnom kontexte v rokoch 1927 – 1950. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 8–28. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Pramene

Umelecký mesačník *Slniečko* (roč. 1 – 22, 1927/28 – 1949/50)

Mgr. Lubica Horváthová, PhD.
Ústav filologických štúdií
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity
Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
lhorvathova@fedu.uniba.sk